

УДК 141.2: 327.461

Мова в мережі інформаційно-комунікативного простору суспільства

Сеник Р. М., м.Київ

Інформаційно-комунікативний простір суспільства потребує мовних засобів для досягнення своєї мети і виконання своїх функцій. Водночас він справляє істотний вплив на мову, постає істотною детермінантою мовної еволюції, задає критеріальні орієнтири для становлення комунікативної культури.

Ключові слова: *інформаційно-комунікативний простір суспільства, критеріальні орієнтири, комунікативна культура, мовні засоби, медіа ресурси, засоби масової інформації.*

Сучасний комунікативний простір є відкритою самоорганізованою системою, котра функціонує за принципом нелінійної динаміки складних соціальних систем. На думку Теун ван Дейка, в сучасну епоху розуміння здійснюється а) в оперативному режимі, б) здебільшого за відсутності вичерпної інформації, в) із залученням даних, що відносяться до різних умов організації дискурсу і комунікативного контексту.

Передумовою будь-якого розуміння є мова, яка насамперед є умовою самої можливості дослідження змісту людської свідомості, оскільки функціонування свідомості має символічну природу. Тобто розуміння припускає аналіз мови як знакової системи. Мова як об'єкт гуманітарного пізнання припускає семантичний підхід до всіх соціальних феноменів і до тексту зокрема [11, с. 87].

Акцентуючи дуальний характер мови, котра є процесом і продуктом водночас, В. Гумбольдт уподібнював мову віддзеркаленню духу народу. В зв'язку з цим принципово важливою є думка Е. Сепіра про зміну психічної значущості й інтенсивності значення залежно від того, на чому зосереджена увага, яким є напрям розумової діяльності індивідів. Розглядаючи значення як одиницю мовного мислення, Л. Виготський відзначав, що смислова структура значення слова змінюється внаслідок зміни психологічної природи цього значення, що приводить до зміни характеру віддзеркалення і узагальнення реальності в слові.

Ю. Габермас поклав в основу теоретичного розуміння соціального буття не матеріальні та виробничі сили, котрі забезпечують перетворення людиною природи, а «виробничу силу комунікації», котра «формує соціальну тканину і забезпечує її поступальну раціоналізацію». Саме комунікативна дія, в якій координація планів учасників здійснюється через механізми взаєморозуміння в середовищі мови, забезпечує відтворення суспільства як «життєвого світу».

Концепція універсальної прагматики Ю. Габермаса виходить з тих міркувань, що не лише семантичні, фонетичні та синтаксичні особливості мовних повідомлень, а й прагматичні ознаки зовнішніх виявів висловлювання доступні раціональній реконструкції в універсальному контексті мови. Це означає, що суб'єкт володіє не лише лінгвістичною, а й комунікативною компетенцією.

У процесі соціалізації, котра реалізується насамперед в комунікативному просторі, суб'єкти осягають способи досягнення взаєморозуміння – причому, йдеться про латентні, невербалізовані механізми, які складають ядро мови, котре неідентичне граматичним правилам [5, с. 12]. Як і будь-якій мові, комунікації притаманні механізми, що зумовлюють процес взаєморозуміння. Ці механізми суб'єкт осягає підсвідомо. Вони передують будь-якій комунікації, є трансцендентними, мають форму рафінованого апріорі [2, с. 87].

Комунікація постає універсальною формою соціальності, яка зазнає видозмін у процесі історичної динаміки. В якості єдиної моделі соціальності вона має нормативний та емпіричний аспекти. Оскільки телосом мови є взаєморозуміння, то ідеальна модель спілкування імпліцитно закладена в мові. В реальній комунікації відбувається відхід від нормативної схеми з огляду на низку причин як суб'єтивного характеру (наприклад, мотивація, цілепокладання суб'єкта), так і об'єктивного (впровадження нових механізмів у простір міжособистісного спілкування, перепони на шляху комунікування тощо) [4, с. 54].

Правила і норми комунікативної взаємодії мають апріорний характер, тому виявляється можливою трансляція знання в суспільстві, культурна спадкоємність в цілому [1, с. 164]. Умови взаєморозуміння закладені в структурі мови: суб'єкт надає мовний конструкціям адекватної для розуміння форми, роблячи це не довільно, а відповідно до комунікативних норм мови. Він переводить мовні конструкції несвідомо. По суті, кожна комунікація є своєрідним «перекладом» мовних висловлювань, котрий сприяє досягненню взаєморозуміння.

Класична риторика розуміє спілкування і загалом комунікацію як мистецтво мови. Сучасна риторика є так чи інакше витлумачувана загальна теорія висловів як комунікативної взаємодії людей. Традиція співвідносити мистецтво риторики з публічними виступами стимулює сучасну риторику до розробки політичного, соціологічного і епістемологічного аспектів мовної практики, що сприяє розвитку загальної теорії комунікації. Риторика зробила істотний внесок також у розуміння особливостей художньої комунікації.

Сучасні соціальні науки в цілому розвиваються під впливом ідей символічного інтеракціонізму Дж. Міда, який в своїй праці «Розум, Я і Суспільство» інтерпретує соціальні процеси як взаємодію індивідів у суспільстві, а соціальну реальність подає як багатоманітність можливих «перспектив» і систем соціальних взаємодій. У процесі спілкування люди створюють ті сенси, якими керуються в своїй діяльності, а мова є особливим символічним засобом, за допомогою якого здійснюється спілкування.

Інтеракційний підхід припускає, що сенси, цінності та знання виникають в результаті взаємозв'язку і взаємодії, з одного боку, історично і культурно обумовлених діячів, суб'єктів, а з іншого, – об'єктивної дійсності, яка, будучи сама історичною і опосередкованою, все ж не вичерпується цими сенсами. Суспільство існує, використовуючи спілкування не тільки, як інструмент передачі та обміну інформацією [9, с. 23-24]. Кожен член суспільства бере участь в колективній і координованій діяльності, яка, власне, й конститує соціум конкретно-історичного формату [10, с. 71].

Розуміння як мета комунікації задає і детермінує форми комунікативної взаємодії. Спотворення змісту, котрі виникають в процесі комунікації, зумовлені наявністю зовнішніх по відношенню до комунікативної процедури цілей і намірів суб'єктів. Прагматичні цілі й інтереси, які переслідують суб'єкти в процесі міжособистісної взаємодії, призводять до спотворення комунікації.

Комунікація не зумовлена і не запрограмована [3, с. 28]. Разом з тим лише через відносини з іншими індивідуальність формується і самореалізується. Свобода мислиться вже не як оволодіння і контроль, а як встановлення рівноправних партнерських відносин з тим, що знаходиться поза людиною: з природними процесами, з іншою людиною, із цінностями іншої культури, із соціальними процесами. При цьому свобода розуміється не як вираження проектно-конструктивного відношення до світу, не як створення такого наочного світу, який управляється і контролюється, а як відношення, за якого я розумію іншого, а інший розуміє мене.

Йдеться не про детермінацію, а про вільне ухвалення, засноване на розумінні як результатів комунікації. Це особливий вид діяльності: не для створення предмету, в якому людина намагається відобразити і виразити самого себе, тобто предмету, який належить суб'єктові. Це взаємодія рівноправних партнерів, кожен з яких зважає на іншого і в результаті якої обидва зазнають неухильних змін. Такий підхід припускає нескінченну багатоманітність, плюралізм різних позицій, точок зору, ціннісних і культурних систем, що вступають один з одним у відносини діалогу і мінливих у результаті цієї взаємодії. Розуміння – основа в коеволюції рівних партнерів.

Як слушно зазначає Е. Сепір, суспільство – це не статична сума соціальних інститутів: насправді воно день за днем відроджується і творчо відтворюється за допомогою певних актів комунікативного характеру, що існують між його членами. Розвиток комунікативної сфери в умовах трансформаційного суспільства має складний і суперечливий характер,

породжуючи кризову ситуацію, небезпечну своїми негативними соціальними наслідками. Водночас ці процеси генерують нові можливості розвитку людства.

Ситуація перехідного стану суспільства посилюється розривом між безперервно прискорюваним науково-технічним прогресом і розвитком соціальних структур, в результаті чого ми спостерігаємо їх дисгармонію, а виникаючі конфлікти не отримують належного розв'язання. Прогрес комунікативно-інформаційної техніки сприяє зростанню опосередкованого спілкування, інтенсифікації комунікативних процесів.

З одного боку, відбувається розширення можливостей соціальних суб'єктів, які отримують більшу свободу вибору форм і партнерів спілкування, створення своєї комунікативної структури, збільшення різноманітності соціального досвіду, що призводить до інтенсифікації всіх типів соціальної діяльності. З іншого боку, зростання опосередкованості тягне за собою збіднення соціальних комунікацій, посилює відчуження суб'єктів один від одного, створює дефіцит міжособистісних зв'язків.

Ці симптоми гостро відчуються в сучасному суспільстві, тому актуалізується увага до якості життя загалом і якості комунікативної діяльності зокрема. Акцент на цій обставині виражається в становленні й розвитку діалогової філософії, представники якої оцінюють діалог як ідеальну форму соціальної комунікації. Разом з тим процеси індивідуалізації і персоналізації у своєму крайньому вияві призводять до відчуження і атомізації індивідів.

Такі процеси відбуваються на тлі глобалізації, коли все впливає на всіх і стають хиткими існуючі соціальні кордону. Фактор простору і часу стає неістотним, відбувається формування єдиної структури соціальних комунікацій для всіх суспільств. Для позначення таких процесів дослідниками комунікативної сфери введено термін «прозорість», який ілюструє безпрецедентні можливості сучасних комунікацій.

Новітні інформаційні та телекомунікаційні технології перетворилися на значущий фактор соціокультурних трансформацій. Праці Х. Вайнріха та Д. Болінджера довели, що мова є щонайпотужнішим засобом маніпулювання свідомістю. У зв'язку зі сталим уявленням про те, що брехня – прерогатива засобів масової інформації, цікавою є точка зору Г. Гусейнова, який розглядає брехню як стан свідомості і вважає, що вся мовна поведінка індивіда полягає в постійному виявленні брехні в навколишньому світі текстів.

На апріорну, а тим більше апостеріорну комунікативність людини як соціальної істоти, на її комунікативну спрямованість звертають велику увагу в своїх дослідженнях Б. Бергер та Т. Лукман. Важливість комунікації підкреслена в творах К. Ясперса та Е. Левінаса, які розробляли уявлення про ідеальну комунікацію. Аксіологічний аспект аналізу комунікації та обґрунтування її особливої цінності як для індивіда, так і для суспільства здійснено у філософії Г. Гадамера та П. Рікера. Чимало аспектів комунікативної культури проаналізовано в рамках семіотичного підходу Ю. Лотманом, який вказував, що вся культура може бути осмислена як комунікація. Симптоматичним є лотманівське визначення самої семіотики як науки, що вивчає комунікативні зв'язки.

Розмежування комунікативної культури та культури спілкування надає підстави поставити під сумнів покладені в деяких наукових працях надмірні надії на міжособистісну комунікацію і діалог [7, с. 43]. Такий підхід збіднює багатоманітність комунікативної діяльності, зводить її виключно до міжособистісного рівня, до недооцінки й ігнорування форм комунікативної діяльності на соціальному рівні. Сучасне ж суспільство відчуває гостру потребу не лише й не стільки в екзистенційній, міжособистісній комунікації, скільки в комунікативній діяльності надіндивідуального – міжконфесійного, міжкультурного, міжцивілізаційного, глобально, загальнопланетарного – рівня [8, с. 14].

Найбільш виразно специфіка комунікативної, культури, виявляє свій функціональний ресурс у порівнянні з інформаційною культурою. Основою

такого зіставлення стало розмежування понять «комунікативна діяльність» та «інформаційна діяльність», які ставляться один до одного як до засобу при задоволенні потреб соціальних суб'єктів. Дані зіставлення дозволили зробити висновок, згідно з яким найважливішою специфічною ознакою комунікативної культури є те, що без неї не може існувати жодна соціальна система, оскільки саме поняття системи передбачає наявність взаємозв'язку між її елементами. Забезпечення взаємозв'язку зазначених елементів здійснюється за допомогою комунікативної культури. Необхідність для соціальної системи комунікативної культури обумовлена її адаптаційним і оптимізаційним впливом на діяльність соціальних суб'єктів у ситуації прискорених трансформацій соціальної системи.

Виявлення специфічних рис комунікативної культури зробило можливою її типологізацію, репрезентувало її як цілісність, основними складовими якої постають масова, спеціалізована (професійно орієнтована) і особистісна комунікативна культура [6, с. 20]. Методологічна вимога філософського аналізу місця і значення комунікативної культури в системі соціальної діяльності реалізувалася у виявленні її основних функцій. Структурогенеруючим принципом класифікації функцій комунікативної культури постає система соціальних потреб, а засадничими визнано медіативну, інформаційну і регулятивну.

Загострення уваги до досліджуваного феномена обумовлене процесом глобалізації та революцією в галузі комунікативних технологій [6, с. 16-17]. Це призводить до становлення мультимедійної культури, яка нині є найвищим етапом розвитку всієї системи комунікативної культури. Саме на цьому етапі відбувається персоналізація, спеціалізація останньої, наростання в ній негативних моментів, пов'язаних з її гомогенізацією, відчуженням і самотністю людини. В комунікативній сфері на початку XXI століття різко загострюється конкурентна боротьба, з'являються нові соціальні суб'єкти, які намагаються забезпечити собі домінуюче положення в системі глобальних комунікацій.

З аналізу механізму детермінативного впливу комунікативної культури на основні сфери суспільного життя випливає висновок, який має світоглядне і методологічне значення. Історичні етапи розвитку суспільства розрізняються не лише способами виробництва матеріальних благ, а й тим, як і за допомогою якої техніки здійснюється зв'язок соціальних суб'єктів. Тому рівень розвитку медіативних засобів може слугувати одним з головних критеріїв суспільного прогресу.

Список використаної літератури:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман. – М. : Изд-во Логос, 2002. – 390 с.
2. Ваттимо Д. Прозрачное общество / пер. с итал. Дм. Новикова. – М. : Логос, 2003. – 124 с.
3. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Информационная эпоха: вызовы человеку. – М. : Изд-во Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 436 с.
5. Карр Н.Дж. Блеск и нищета информационных технологий: Почему ИТ не являются конкурентным преимуществом / Н. Карр. – М. : Секрет фирмы, 2005. – 176 с.
6. Лич Э. Культура и коммуникация: Логика взаимосвязи символов. К использованию структурного анализа в социальной антропологии/ пер. с англ. – М. : Восточная литература РАН, 2001. – 142 с.
7. Маклюэн Г.М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека. – М. : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2003. – 464 с.
8. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22–129.
9. Родионов Б.А. Коммуникация как социальное явление / Б.А. Родионов. – Ростов н/Д : Изд-во Ростовского ун-та, 1984. – 144 с.
10. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. – СПб. : Наука, 2000. – 381 с.
11. Baudrillard J. Ecstasy of Communication // The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture. – Port Townsend: Bay Press, 1983. – P. 126–133.

Язык в сети информационно-коммуникативного пространства общества

Сеник Р.Н.

Информационно-коммуникативное пространство общества требует языковых средств для достижения своей цели и выполнения своих функций. Вместе с тем он оказывает существенное влияние на язык, является существенной детерминантой языковой эволюции, задает критериальные ориентиры для становления коммуникативной культуры.

Ключевые слова: информационно-коммуникативное пространство общества, критериальные ориентиры, коммуникативная культура, языковые средства, медиа ресурсы, средства массовой информации.

Language in the Network of Information and Communication Space of Human Society

Senik R.M.

Information and communication space of human society needs linguistic resources to achieve its objectives and perform its functions. At the same time, this space makes a significant impact on the language and is an essential determinant of linguistic evolution, sets guidelines for establishing a culture of communication.

Keywords: *information and communication space of human society, criterion benchmarks, communicative culture, language tools, media resources, mass media.*